

RECENSIONER

[Reviews]

URSULA RAGACS

Die zweite Talmuddisputation von Paris 1269. Judentum und Umwelt. Realms of Judaism Band 71. Frankfurt am Main: Peter Lang 2001, ISBN. 3631366736.

Ragacs' work in German is a text-based study of the until recently not well-known Second Paris Disputation as told in the newly (re)-found Hebrew manuscript (copied in the second half of the 14th Century) in the Russian National Library in Moscow (formerly Lenin State Library), MS Günzburg 1390 fol. 102a–111b. The disputation is compared to the other two “big” disputations in the thirteenth century, the Paris Disputation in 1240 and the Barcelona Disputation in 1263, and to the Rome Hebrew manuscript 53 (pp. 21a–25b). Additionally, it is discussed if the work *Capistrum Judaeorum* by Raimund Martini has influenced the Christian disputant.

The book is organised into eight chapters including an introduction. Chapter seven is comprising the translation and commentary of the MS Günzburg 1390, fol. 102a–111b, divided into 20 paragraphs, and a conclusion. After a brief introduction, in which Ursula Ragacs explains what she is going to do, chapter 2 gives a short history of the Jews of Paris based on the acknowledged literature on the subject and on the latest publications. Chapter 3 describes the source text for the Second Paris Disputation, MS Günzburg 1390 (called by Ragacs MS Moskau 1390) which was edited for the first time and translated into French by Joseph Shatzmiller in 1994. It had disappeared for nearly 100 years, so only few scholars have commented on it since 1994, and only briefly. Chapter 4 discusses who the two disputants were, in 4.1. the rather unknown

R. Abraham ben R. Samuel, in 4.2. Paul the Franciscan of the Hebrew text and whether he is identical with the very well known Dominican friar Pablo Christiani. The very long chapter 5 "Possible models" (pp. 43–131) is divided into four subchapters, comparing the Second Paris Disputation to the First Paris Disputation, the Barcelona Disputation, and the Rome MS 53 respectively, ending in a discussion of the relations between Raimund Martini and Pablo Christiani and their possible co-operation. Also discussed is the possible influence of Martini's work *Capistrum Judeorum* on the debated themes of the Second Paris Disputation. Chapter 6 is a conclusion of the first five chapters. Chapter seven (pp. 137–225) deals with the Hebrew report, and in her translation into German with numerous explanatory comments in the footnotes Ragacs divides the uninterrupted Hebrew text with no punctuation into 20 paragraphs with full punctuation, giving each its own heading. The translation of each paragraph is followed by a detailed commentary, most of the paragraphs taking up about 5 pages each. The book ends with a Final Conclusion. There is also an extensive Bibliography and Secondary Literature, and an index of quoted source material from the Bible, the Talmudim and other Rabbinic sources.

Ragacs' work is a comprehensive study based on an extensive empirical investigation of different Hebrew and Latin manuscripts and represents an important contribution to our knowledge of the Second Paris Disputation. Some of her main contributions to the study of this and other disputations and polemic material in the thirteenth century may be summarised as follows.

Ragacs' command of both Hebrew and Latin enables her to use both Jewish and Christian sources in her discussion of the identity and history of Paul the Franciscan / Pablo Christiani, based on Hebrew and Latin texts and the relevant secondary literature. She has collected a lot of information from primary and secondary sources, and by checking the different sources and comparing the results with the relevant research by others she is able to reach novel insights and conclusions about the existence and life of Pablo Christiani. In this way she argues convincingly that he is the actual person even in sources that do not mention him by name.

Her comparison of the Second Paris Disputation with the First Paris Disputation and the Barcelona Disputation is based on the Hebrew and Latin sources and protocols. Through critical comparisons of all the relevant characteristics of the First Paris Disputation and the Barcelona Disputation and their historical settings – such as language, time and place, themes of debate, and linguistic expressions – to the Second Paris Disputation, she reaches the conclusion that the First and the Second Paris Disputations have little in common. The Second Paris Disputation and the Barcelona Disputation have much more in common, especially regarding the program of disputation: themes of discussion and their sequence. Although the programs are very similar, only four texts are discussed at both disputations. Ragacs argues convincingly that this is a result of the knowledge among Jews of the arguments and exegesis of Ramban brought forth in his report on the Barcelona Disputation, and that Pablo Christiani therefore deliberately chose other arguments and Bible citations as textual evidence for his case. In this way the Second Paris Disputation can be seen as a supplement to the Barcelona Disputation.

Ragacs is tracing the life and work of Raimund Martini and his relation with Pablo Christiani in order to find out if the supposed influence (claimed by Shatzmiller 1994, p. 93 and others) of the latter's argumentation in the Barcelona Disputation and in the Second Paris Disputation on Martini's work *Pugio Fidei* (1278) can be substantiated. Her result is that although there are some common themes of discussion and some similarities, most of all in the program, it cannot be proved from *Pugio Fidei* – especially as a full critical text of the work has not been made yet – that there was a real co-working between the two men. According to Ragacs it might be more likely, though, that the other work by Martini, *Capistrum Judaeorum*, written in 1267 and edited in a critical edition by Ragacs herself would show traces of Martini's influence on Pablo Christiani's arguments in the Second Paris Disputation only two years later. She demonstrates, based on five shared examples, how much better the incomplete/defective text from the Second Paris Disputation can be understood (or even improved) by comparing

it to the relevant explanations in Martini's work. She also shows that about half of Pablo Christiani's arguments in the Second Paris Disputation corresponds with those of Martini and that it seems possible that Martini used some of the Jewish arguments and explanations in his later work *Pugio Fidei*.

In her translation of the report on the Second Paris Disputation she identifies quotes from the Bible and the Rabbinic writings and discusses other points of interest. In the commentary to each paragraph an abundance of additional remarks and discussions of earlier research and relevant historical information is given, elucidating the text and sometimes referring back to the first chapters. As a non-native German speaker I refrain from judging the accuracy of the translation but the notes and comments are very appropriate and relevant.

Ragacs clearly demonstrates that all relevant texts, Hebrew and non-Hebrew alike, should be used in order to shed light on an unclear or deficient text. This she shows regarding the Hebrew report on the Second Paris Disputation, but also regarding the full understanding of the Latin reports and even the works of Raimund Martini. By using relevant secondary works and other researchers' results, she is able to discuss and explain problems left by others as in chapter 5.3. *MS Rom 53*.

My comments so far concern aspects of Ragacs's work which clearly have scholarly merit. There are, however, a few weak points. When it comes to the plan of the book, the reader has to look for a section describing the problems of the work and the author's aims. What is tucked into different parts of the book or not clearly stated could have been assigned a separate subsection. Also not clearly stated in one place is what is new in Ragacs' work with respect to Shatzmiller's commentaries. This is also tucked into different parts, especially in Chapter 5.3. *MS Rom 53* where Ragacs gives a thorough discussion of the manuscript and a critique of Shatzmiller's results. The same holds true for Chapter 5.4. *Pablo Christiani und Raimund Martini*. It would have been friendly to the reader if this had been stated in the introduction or in a subchapter on the history of research. Actually, the notes, commentaries and discussions by Ragacs

are far more comprehensive than those by Shatzmiller. The overall impression is that there are many new scientific results and the author clearly shows that she has an excellent grasp of her subject.

[Hanne Trautner-Kromann]

MARTIN SCHWARZ LAUSTEN

De fromme og jøderne. Holdninger til jødedom og jøder i Danmark i pietismens tid (1700-1760). København: Akademisk Forlag 2000, 666 sidor, ISBN 8750030299.

När Martin Schwarz Lausten ger sig i kast med fortsättningen av sin bok *Kirke og Synagoge* (Akademisk forlag, København 1992) tar han itu med en av de mest intensiva perioderna i den judisk-kristna relationen, 1700-talet. Ett tydligt exempel på detta ger böckerna i sig själva då den förra boken omfattar 600 år medan *De fromme og jøderne* behandlar en tidsperiod av i princip bara 60 år(!). Detta har sin orsak i det faktum att källmaterialet är mer omfattande än tidigare men också att den allmänna tidsandan under inflytande av pietism, upplysning och en ny form av nationalism i sig tvingade fram en diskussion av de kristna kyrkornas förhållande till judendomen. När man då som Lausten både vill beskriva de bärande tankegångarna och människorna bakom dem blir det med nödvändighet omfattande. Hans geografiska utgångspunkt är som titeln anger Danmark (och kanske framför allt Köpenhamn) men ämnet medför utblickar också till övriga Europa. Den problematik som Lausten beskriver är, naturligtvis med lokala skillnader, återkommande på olika håll i Europa.

Det är en imponerande bok. Det är ett vimmel av människor, tankar och åsikter som presenteras på nästan 700 sidor. Notapparaten är begränsad till att ge ytterligare information och inte i första hand till att ge fullständiga källhänvisningar. Men detta talar inte emot boken, tvärtom har resultatet blivit en bok som också allmänintresserade kan läsa med stor behållning.

Det grundläggande temat hos Lausten är hur pietismen påverkade synen på judendomen och judarna i Danmark. Pietismen, vars

publika startskott brukar räknas till utgivningen av Speners *Pia Desideria* 1694, innebar en ny intensitet i relationen mellan judar och kristna. Drivna av en tanke på både yttre och inre mission intresserade man sig i de pietistiska kretsarna för frågan om huruvida judarna skulle omvändas vid en gemensam tidpunkt i framtiden eller om judarna var förkastade såsom Kristusmördare och att mission därför var överflödig. Om denna grundläggande diskussion kring kristen judemission handlar kapitel II, *Teologisk debat om jødedom og jøder* (s. 15-138). Efter att ha gett en sammanfattande bakgrund till frågan om judarnas omvändelse i den tyska pietismen (Spener, Wagenseil, Zinzendorf mm) ställer Lausten dessa i relation till danska teologer. Ett faktum som Lausten ofta återkommer till är att självbilden hos de inblandade i denna omtumlande period i så hög grad är 'pro-judisk'. Man ser sig själva som judendomens hjälpare samtidigt som man i samma andetag kan uttrycka sig djupt kränkande och nedsättande med medeltida fördomar som argument. Även hos sådana, till synes, upplysta personligheter som Ludvig Holberg och Christian Falster ligger en underton av antisemitism och avståndstagande. När exempelvis Ludvig Holberg (som av Lausten betecknas 'ikke-pietist') 1742 gav ut *Jødisk Historie fra Verdens Begyndelse, fortsat til disse tider, I-II*, har han bemödat sig om att framställa judarnas historia som en 'almindelig' världslig historia. Han försöker lyfta sig över de allmänna fördomar som fanns och skriva en objektiv historia, men står, enligt Lausten, trots allt djupt rotad i den av kristendomen präglade uppfattningen om judendomen. Enligt Holberg är den judiska historien en speciell historia eftersom den avslöjar Guds handlande med människor och Guds reaktion på människors fel och olydighet (s. 107). Det judiska folket blir en prototyp för Guds relation till mänskligheten. Lausten lyfter också fram Holbergs uttalande att den judiska historien är ett resultat av 'den Dom, som Gud i den hellige Skrift har ladet afsige mod dette Folk' (s. 110). Även om Holberg både av sig själv och omgivningen betraktades som humanist är det påfallande hur motsägelsefull hans tanke och handling är. Men denna klivna inställning till judendomen är inte Holberg ensam om bland 1700-talets humanister och tänkare.

I bokens tredje del, *Træk af jødernes sociale och religiöse forhold i Danmark ca 1700-1760* (s. 115-138), tecknar Lausten en bild av de svårigheter som mötte de judar som ville bosätta sig i Danmark. Lausten lägger dock en alltför ensidig vikt vid merkantilistiska faktorer som orsak till beviljade ansökningar. Snarare var det en kombination av både merkantilistiska, toleransmässiga och naturrättsliga faktorer som spelade in. Gränserna dem emellan är dock både svåra och vanskliga att definiera.

Kapitel IV (s. 139-256) gör en genomgång av de mer konkreta konsekvenserna av judisk närvaro i Danmark. Huvudinnehållet ligger framför allt i en beskrivning av de punkter på vilka judar kom i kontakt med kyrkliga och världsliga myndigheter. Det genomgående i Laustens utförliga beskrivning är den ständigt närvarande konflikten mellan majoritet och minoritet. Påhejade av de kyrkliga myndigheterna infördes av det världsliga styret olika föreskrifter som begränsade judars rätt att verka och bo. Det blir tydligt hur den annars så starkt ortodoxa synen på förhållandet mellan judendom och kristendom alltmer börjar brytas igenom av upplysningssidéer. I diskussionen mellan biskop Christen Worm och greve Christian Ditlev Reventlow över frågan huruvida judar skulle få ha kristet tjänstefolk blir detta extra tydligt. Worm argumenterar utifrån ett lutherskt ortodoxt perspektiv medan Reventlow, utifrån ett av upplysningen påverkat perspektiv, talar emot Worms användning av bibeltextern (s. 178ff). Diskussionen dem emellan blir ett tydligt exempel på att konflikten mellan judendom-kristendom i upplysningens Europa inte bara var ett religiöst problem utan också omfattade historiska och samhällsliga perspektiv.

I den kanske mest intressanta delen i boken beskriver Lausten utifrån de dagboksanteckningar som finns bevarade i Franckestiftelsens arkiv i Halle hur missionärerna från Institutum Judaicum i Halle kom till Köpenhamn 1734 (Manitius och Widmann), 1742 (Manitius och Schultz) och 1748 (Schultz och Bennewitz). De var utsända av Institutum Judaicum som grundats 1728 av Johann Heinrich Callenberg med det primära målet att utöva mission bland judar. Detta låg i linje med den pietistiska åskådningen och genom sitt arbete skapades ett stort kontaktnät över hela Europa av

likasinnade. Förutom själva kontakten erhöll Callenberg också ekonomiskt bidrag till sin verksamhet. Genom boktryckeri, utsändande av missionärer och ekonomiskt understöd till redan omvända judar ville man inom Institutum Judaicum praktiskt omsätta den pietistiska tanken i handling. Syftet med missionsresorna till Danmark var att förmå judar att omvända sig till kristendom. Metoderna var att genom möten och spridande av kristna böcker på hebreiska, jiddisch och tyska komma i kontakt med judar, att diskutera och slutligen uppmana till ett kristet dop. Resultatet av deras missionsresor kan dock närmast beskrivas med ett ord: fiasko. Lausten menar att orsaken till stor del ligger i missionärernas brist på psykologisk smidighet och att deras påstådda kärlek till det judiska folket grumlades genom en uttalad fördömmelse av judisk tro. Återigen denna dubbelhet i den kristna kyrkans förhållande till judendomen. Samtidigt som man såg sig som judarnas räddare och välgörare var man tydlig med avståndstagandet.

Inträsant är att Lausten lyfter fram de försök till kristen jude-mission i Danmark som föregått missionärernas ankomst. Så var det t.ex. i samma år som Institutet grundades tvångspredikningar av judar i Köpenhamn (s. 262f). Tanken på det aktiva missionsarbetet för judar kom inte till Danmark genom institutets missionärer utan den förelåg redan. Det som Institutets missionärer bidrog med var diskussionen, samtalet. Även om denna diskussion i mångt och mycket var styrd utifrån missionärens perspektiv innebär det ändå fröet till ett nytt sätt att se på judendomen. Till viss del är det denna tidiga missionsiver som ligger till grund för senare tids religionsdialog.

Martin Laustens bok är en guldgruva för den som önskar öka sitt vetande om den judiska historien i Norden. Samtidigt som den ger en historisk överblick lyfter den också upp den problematik som fanns i mötet mellan kristen ortodoxi och upplysning. Upplevelsen efter genomläsning blir att problemet med kristendomens relation till judendomen till största delen ligger inom kristendomen själv. Det är ett problem som på många sätt ännu söker sin lösning och där Laustens bok är en viktig pusselbit.

[Torbjörn Gustavsson]